

Gurbet Diyarında Mecalsiz Bir Şark İnsanı: Mehmet Akif Ersoy

An Enfeebled Easterner in Foreign Land: Mehmet Akif Ersoy

Hüseyin YAZICI¹

öz

Milli şairimiz Mehmet Âkif Ersoy ile ilgili şimdiye kadar pek çok kitap ve makale kaleme alınmıştır. Hakkında ne kadar çok çalışma yapılırsa yapılısın çektiği sıkıntıların, yaşadığı problemlerin en önemlisi de içinde bulunduğu ruh halinin aktarılabilmesinin zor olacağı ortadadır. "Ağacı kurt yer, insanı dert yer" atasözünde de ifade edildiği gibi Âkif'in özellikle Mısır hayatı adeta onun ruhunu felce uğratmıştır. Sanki dört taraftan akan bir heyelanın ortasından kurtulmaya çalışan bir insan hüviyetini bürünmüştür. Yazmaktan daha da önemli onu anlayabilmek ve onun ruh halini hissedebilmek olmalıdır. Âkif'i anlayabilmek ve onun ruh halini hissedebilmek Âkif hakkında bir şeyler yazabilmekten daha önemli olmalıdır. Âkif'i ele alan makalelerin bir kısmı, onun on yıl kaldığı ve son derece zor şartlar altında yaşadığı Mısır'daki hayatına değinmemiş; bir kısmı ise az da olsa Mısır'daki hayatını ele almıştır. Şairimizin ağırlıklı olarak Mısır'daki hayatını ele alacağımız bu yazıda kullandığımız kaynaklar arasında şu ana kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla pek kullanılmamış bir çalışma yer almıştır. Bu çalışma da göz önüne alınarak Âkif'in Mısır'a gidiş serüveni, orada çektiği sıkıntılar, Kahire Üniversitesi'ne intisap etmesinin hikâyesi, Mısırlı dostlarının Âkif hakkında söyledikleri ve Âkif'in İstanbul'a hazin dönüşü farklı bir üslupla kaleme alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Mısır hayatı, Kur'an meali, Kahirek

ABSTRACT

Many books and articles have been written about our national poet Mehmet Âkif Ersoy. No matter how much work is written about him, it is obvious that it will be difficult to tell the problems he suffered from and especially transfer his feelings after the problems he experienced. As stated in the proverb "Care killed the cat", his life in Egypt gripped Akif's soul. He was just like a man being tried to escape from the middle of a landslide flowing from all four sides of him. For somebody else, it is more important to understand him and feel his mood than writing about him. Some of the articles dealing with Akif do not mention about his life in Egypt where he spent ten years and lived under extremely difficult conditions, but some of them discussed his life in Egypt. In this article, it is mainly focused on the life of Akif in Egypt by using some books and an underutilized source as well. In this study, it's written in a different style that the adventure of Âkif going to Egypt, the problems he suffered there, the story of his initiation to Cairo University, the words of his Egyptian friends about Âkif and the return of Istanbul.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Akif's life in Egypt, Meaning of Quran, Cairo

'Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hüseyin YAZICI (Prof. Dr.),
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü,
Arapça Öğretmenliği, İstanbul, Türkiye
E-posta: hyazici@fsm.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2480-2572

Başvuru/Submitted: 16.05.2019

Kabul/Accepted: 30.05.2019

Atıf/Citation: Yazıcı, Hüseyin. "Gurbet Diyarında Mecalsiz Bir Şark İnsanı: Mehmet Akif Ersoy." *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 34, (2019): 41-58.
<https://doi.org/10.26650/jos.2019.004>

EXTENDED ABSTRACT

Mehmet Akif Ersoy went to Egypt and Medina for two months in 1914 with the invitation and financial support of Abbas Halim Pasha (1866-1935). He made a second trip to Egypt on duty in May 1915. He went back to Egypt in October 1923 by invitation of Abbas Halim Pasha. Akif accepted this proposal immediately because Islamic Union, which he imagined after the war of independence didn't come true as he hoped and Turkey did not lead it. For two years from 1923, he spent the winter in Egypt and the summer in Turkey. He settled in Egypt in 1925 and began to live in a pavilion across the palace of Abbas Halim Pasha in Hulwan. The most important reasons of his settlement are the lack of being paid a pension, being followed by the state administration of the period, the closure of the journal of which he is the editor and being referred to the court for getting the death penalty.

Mehmet Akif Ersoy was so upset after the death of Abbas Halim Pasha who is a tutelary of him. Eşref Edib who is a close friend of Akif said that he understood that Akif could not stay in Egypt after this sad event. Because Abbas Hilmi Pasha was the person who understood him best, loved and helped him the most.

When Akif went to Egypt in 1923, he did not take his family with him. But his next arrival, he took them with himself. He left from the pavilion that Abbas Halim Pasha lent him and rented a flat in a quiet and calm place in Hulwan. He lived in a quite simple house there. During the 10 and a half years he had been there, he taught Turkish language and literature classes at the Faculty of Letters of Egypt University twice a week. Besides, he taught Mr. Mehmet who is son of the itinerant Mehmet Tevfik Effendy and children of Prince Aziz.

Abdulvehhab Azzam who he met in Egypt offered Akif to be a teacher and he accepted this proposal. In the forthcoming years, Akif had the chance of meeting some of valuable people such Hasan al-Banna.

While he was lecturing in the university he had a close friendship with student and teachers, but because of his complex mood he was able to show very little of his scientific personality. Mehmet Akif worked as a lecturer in October 1934 and went on his duty until 1936.

From 1926 to 1929, Akif, with the insistence of Ahmet Naim Bey, the teacher of the Department of Philosophy at Istanbul University, Faculty of Letters and after the decision taken in the National Assembly, he prepared a translation of Quran and he checked it several times before going back to Turkey.

Since 1930, the reform efforts in the field of religion that started in Turkey and when Akif heard that the Azan and the verses that are read while praying would be translated into Turkish as a result of the reforms, he renounced to send the translation of Quran to Turkey. Before he returned to Turkey because of his illness, he bequeathed this translation to İhsan Effendy and said to him "If I could be back to Egypt, I would take it back from you, but if I could

not, please burn it". After the death of Akif, whoever asked about the translation of Quran, İhsan Effendy said to him "I burn it". But although he said so, he had made a fair copy of the translation and bound it in duplicate.

Ihsan Effendy, who died in 1961, said to his son to burn the original copy of the translation written by Mehmet Akif Ersoy before his death. And that valuable work is burned by İbrahim who is son of Shaykh al-Islam Mustafa Sabri Effendy by the witness of some of students.

Mehmet Akif Ersoy became ill and decided to return to İstanbul/Turkey and died at Mısır Apartment in 27 December 1936.

Giriş

1. Mısır'a Gidiş

Mehmet Âkif Ersoy, 1914 yılı Ocak ayında hayırseverliği ve cömertliği ile ün yapmış Abbas Halim Paşa'nın (1866-1935) daveti ve maddi desteğiyle Mısır ve Medine'ye iki ay süren İstanbul-Beyrut-Kahire-el-Uksur-Kahire-Medine-Şam ve İstanbul güzergâhlı bir seyahate çıkmıştır.¹ Yine aynı yıl Mart ayının başında İstanbul'a dönmüştür.

Mehmet Âkif, 1915 yılının Mayıs ayında Mısır'a vazifeli olarak ikinci bir seyahatte bulunmuş, dönüşünde hem Şam hem de Beyrut'a uğrayarak buradan Ekim ayı başında İstanbul'a gelmiştir. Mehmet Âkif Ersoy, yakın dostu Abbas Halim Paşa'nın tekrar kendisini davet etmesi üzerine Ekim 1923'te tekrar Mısır'a gitmiştir. Âkif'in bu daveti hemen kabul etmesinin arkasında Millî Mücadele sonrasında daha önce tahayyül ettiği İslam Birliği'nin ortaya çıkmaması ve ayrıca Türkiye'nin de böyle bir oluşuma öncülük yapmamasının büyük tesiri olmalıdır. 1923'ten itibaren iki sene kış mevsimlerinde Mısır'a gitmiş, yazları da Türkiye'ye gelmiştir. Ancak pek çok nedenden dolayı 1925 senesi itibariyle Mısır'a yerleşmiş², aynı yılın Mayıs ayında İskenderiye'den tekrar İstanbul'a gelmiştir. Mısır'a yerleşmesinin en önemli sebepleri arasında M. Ertuğrul Düzdağ'ın da belirttiği gibi³ hak ettiği halde kendisine emeklilik maaşı verilmemesi, dönemin idaresinin muhalif olarak kabul ettiği sayısız siyasi ve düşünce adamı gibi kendisinin de yakinen izlenmesi, zararlı ve tehlikeli hatta rejim düşmanı bir insan muamelesi görmesi, başyazarı bulunduğu *Sebilü'r-reşâd* adlı derginin kapanması (6 Mart 1925) ayrıca sahibinin idamla yargılanmak için mahkemeye sevk edilmesi gibi hususlar zikredilebilir. Hatta Âkif, “*Arkamdan polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben vatanını satmış ve memleketine ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum*” ifadelerini kullanmıştır.⁴ Emekli maaşı dertli şairin ölümünden yaklaşık üç ay önce sevenlerinin çabalarıyla çıkarılabilmiş; ancak maalesef bundan ne kendisi ne de ailesi yararlanabilmiştir.⁵

Azze Abdurrahman es-Sâvî'ye göre de⁶ Âkif'in Türkiye'de cumhuriyetin ilanından sonra hayal kırıklığı yaşadığını, Osmanlı hilafetinin sona erdirilmesine dayanmadığını, bundan dolayı o da Osmanlı Şeyhülislamı Mustafa Sabrî Efendi (1869-1954)⁷, son devir Osmanlı âlimlerinden

1 Azze Abdurrahman es-Sâvî, *eş-Şâirü't-Türkî Mehmed Âkif ve Dîvânuhu Gölgele (ez-Zilâl)*, Kahire 1988, s. 5; M. Ertuğrul Düzdağ, *İstiklal Şairi Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, Ekim 2014, s. 7-8.

2 Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif*, İstanbul, L&M Yayınları, 5.bs., Kasım 2007, s. 156 vd.

3 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Akif Hakkında Araştırmalar (I-III)*, C.II, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2000, s. 46-58; M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâlî*, İstanbul, Şule Yayınları, 2016, s. 3-18.

4 İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Akif Külliyyatı*, C.X, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 1992, 359; <http://www.islamveihsan.com/İslam-davasinin-neferi-mehmed-akif-ersoy.html>

5 Düzdağ, *İstiklal Şairi Mehmet Akif Ersoy*, s. 27.

6 Azze Abdurrahman es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 7.

7 Cumhuriyet ilan edildikten sonra oğlu İbrahim'le 150'likler listesine alınmış Osmanlı Şeyhülislamlarından birisidir. Tutuklanacağı zaman ailesiyle beraber İskenderiye'ye gitti (1922) ve oradan Kahire'ye geçti. 1 Haziran 1924 tarihinde vatandaşlıktan çıkarıldı.

eş-Şeyh Zâhid el-Kevserî (1879-1952)⁸, dini ilimler ve Türkiyat müderrisi Muhammed İhsan Abdülaziz (1902-1961)⁹ gibi Mısır'a gitmiştir. Mısır, o dönemde hem Arap dünyasının hem de İslam âleminin dini ilimler merkezi halindeydi. Bir taraftan da kırgınların, küskünlerin ve çaresizlerin sığınak yeri idi.

Âkif, Abbas Halim Paşa'nın daveti ile gittiği Mısır'da Paşa'nın (1866-1935) Hulvan'da bulunan sarayının tam karşısındaki bir köşke yerleşmiş ve burada pek çok sorun yaşamasına rağmen az da olsa rahat günler yaşamıştır. İstanbul'da Mehmet Âkif'in Halim Paşa ile Heybeliada'daki köşkünde pek çok sohbetleri olmuştur. Hamisi diyebileceğimiz¹⁰ Halim Paşa ile ayrıca Hulvan'daki köşkte uzun uzun ve sıcak sohbetler gerçekleştirmiştir. Abbas Halim Paşa'nın şu sözü aralarındaki dostluğun ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir: “*Âkif, ne zaman olsa bir Halim bulur; fakat ben bir Âkif bulamam. O, benim için bir talihtir.*”

Halim Paşa'nın ölümüne çok üzülen ve en yakın varlığını kaybetmiş gibi acılara boğulan Mehmet Âkif, Halim Paşa'nın boynuna sarılarak, “*canan neden gittin*” diye hüngür hüngür ağlamıştır. Bu olay üzerine yakın arkadaşı Eşref Edib, “*O, onsuz gurbet ellerinde nasıl yaşayabilirdi? Çok geçmeden o da hastalandı, artık orada duramaz oldu ve İstanbul'a döndü.*” der.¹¹ Zaten Mehmet Âkif de gözyaşlarına boğularak hamisini defnettikten sonra Mısır'da duramayacağını anlamıştır.

Burada önemli bir noktaya temas etmek gerekmektedir. Özellikle Abbas Halim Paşa, Ertuğrul Düzdağ'ın da belirttiği gibi¹² her zaman iyilikle anılmalıdır. Çünkü Mısır'da Âkif'i en iyi anlayan, en çok seven, ona en çok yardım eden kişidir. Âkif'in, Abbas Hilmi Paşa'nın ölümü sırasında sarf ettiği şu ifadeleri dikkat çekicidir¹³ “*...nihayet dayanamadım. Boynuna sarıldım. İşte ondan sonra ağlamaya başladım. Merhumu gözyaşları içinde defnettik. Evime döndüm. Artık bundan sonra Mısır'da duramayacağımı anladım.*”

Âkif, 1923'te Mısır'a gidince ailesini yanına almamıştır. Ancak daha sonraki gidişinde ailesini de yanına almıştır. Bu sefer Abbas Halim Paşa'nın kendisine vermiş olduğu köşkten ayrılmış ve yine Hulvan'da sessiz bir yerde kendisine uygun bir ev kiralamıştır.¹⁴

Ömer Vecdî, Âkif'in evini şu şekilde tasvir etmektedir:¹⁵ *Âkif, terk edilmiş, basit, mütevazı ve mütedeyyin bir evde yaşadı. Böylesi bir evde ne olabilir ki? Âkif, daima “Dünya malı, toprak gibidir. Paraya kul olanın Allah'ı da başkadır” derdi.*

8 Son devir Osmanlı âlimlerindedir. 1922 yılının sonlarına doğru hakkında tutuklama emrinin çıkarıldığını duyması üzerine deniz yoluyla önce İskenderiye, daha sonra da Kahire'ye geçti (1922).

9 Yozgatlı İhsan Efendi, Yozgat'ta öğrenciyken hilafetin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Tevhid-i Tedrisat'ın yürürlüğe konulması ile birlikte Mısır'a iltica eden âlimlerden birisidir (1924).

10 Düzdağ, **Mehmed Âkif Mısır Hayatı Ve Kur'ân Meâli**, s. 48-58.

11 <http://www.tyb.org.tr/misir-ve-m-akif-ersoy-ve-abbas-halim-pasa-18453yy.htm> (10.10.2019).

12 Düzdağ, **Mehmed Âkif Mısır Hayatı Ve Kur'ân Meâli**, s. 49.

13 Eşref Edib Fergan, **Mehmet Akif**, C.I, İstanbul, 1938, s. 244.

14 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 8; Eşref Edib Fergan, **Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları**, C.I, İstanbul, Beyan Yayınları, 2010, s. 208.

15 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 8. Azze Abdurrahman es-Savî, Ömer Vecdî ile bu görüşmeyi 1985 yazında yapmıştır.

Mısırlı edip, yazar ve doğu dilleri âlimi Abdülvehhâb Azzâm¹⁶, İbrahim Sabrî, Mısır’da ve Arap dünyasında şarkiyat araştırmalarının önderlerinden olan Yahya el-Haşşâb¹⁷ ve Ömer Vecdî gibi öğrencileri Âkif’in, evinde münzevi bir hayat yaşamak istediği ve bu hususta kararlı olduğu için itikâfa çekildiği konusunda hemfikirdirler.¹⁸

Eşref Edib, 1932 senesinde Mısır’a bir ziyarette bulunmuş ve Âkif’in bu mütevazı evi ile ilgili olarak şunları söylemiştir:¹⁹ “Eşya namında odasında birkaç kanepa, iki demirayak üzerinde konulmuş birkaç tahtadan ibaret karyola vazifesini görür bir şey, bir hasır seccâde, bir çift nalın, bir divit, bir de duvarda Hikmet Bey’in Afganistan’dan gönderdiği bir seccâde. Bu seccâde lüks sayılırdı.” Hatta üstadın eve taşınırken konu komşu görmesin diye gece taşındığını dile getirmiştir.

Mithat Cemal Kuntay da evini şöyle tanımlamıştır: “Bu Hulvan’da, bu İbrahim Paşa Sokağında, bu 46 numaralı evde, onun odası üç iş görüyor; yaz odasıdır, yatak odasıdır, misafir odasıdır. Zaten, odanın üç vazifesi olduğu, eşyasından da belli: Demir karyola, çekmesiz yazı masası, iki sandalye (biri kendinin; öteki misafir için) Yaşahayfes’in (Jascha Heifetz) Kazals’in, (Casals) Şerif Muhiddin’in, Tanburi Cemil’in plâkları, hediye gramofon, hediye seccâde. Bu beş vakit namazlar; bu tercüme ettiği Kur’ân, tercümeden yoruldukça bu “mesnevi”. Ve bu üç kutsiyetin içinde Âkif: Sirtında uzun entari, belinde kalın yün kuşak, baş açık.”²⁰

Âkif, oldukça sade yaşamayı kendisine adet edinmiş bir insandır. Aslında doğru dürüst bir işi de olmamıştır. Düzenli bir iş bulduğu vakit de kazandığı, ailesine zar zor yetmiştir. Ancak tüm bu fakr u zarurete rağmen son derece de cömerttir.

Âkif, İslam dünyasında tanınmış, son derece mütevazı bir şahsiyettir. Mısır’da dönemin ileri gelenleri zaman zaman kendisini davet ederek görüşlerinden yararlanmışlardır.

Mısır’da Türkiye’den gelip Ezher Üniversitesi’nde okuyan öğrencileri asla ihmal etmemiş ve zaman zaman onlarla bir araya gelmiş, pek çok konuda onlarla sohbeti olmuştur.

Burada bulunduğu on buçuk sene içinde Mısır Üniversitesi (bugün Kahire Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi’nde haftada iki gün Türk Dili ve Edebiyatı derslerine girmiştir.

2. Üniversiteye İntisabı

Kahire Üniversitesi’nde işe başlamasının da ilginç bir hikâyesi vardır.²¹ Mısır’da tanıştığı Prof. Dr. Abdülvehhâb Azzâm, kendisine biraz da çekinerek I. Fuad Üniversitesi’nde (şimdiki Kahire Üniversitesi) Türkçe hocalığı teklifinde bulunur (22.12.1929). Bunu söylerken de

16 Fuat Günel, “Abdülvehhâb Azzâm”, *DİA*, C. IV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 352-353.

17 Fars dili ve edebiyatçısı. 1933-1935 yıllarında avukatlık yaptıktan sonra burslu olarak Türkiye’de bulundu. Aralık 1935’ten itibaren Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde asistanlık görevine başladı.

18 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 5.

19 Fergan, *Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, C.I, s. 216.

20 Kuntay, *a.g.e.*, s. 159.

21 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 8-9.

“*Bilmem ki size zor gelir mi? Zahmet olur mu?*” diye nazik ifadeler kullanmaya dikkat eder. O sıralarda da Âkif, bir kuruşa muhtaçtır. Âkif de “*Doktor, size ben bunu arz etmek istiyordum. Sizin ki keramet gibi oldu. Param bitti, çareler düşünüyordum*” der. Azzâm hala üstadın kırılacağını düşünerek “*Efendim Kahire’ye gidip geleceksiniz ve çoluk çocuğa gramer okutacaksınız*” deyince Âkif “*Hamallık yapmaya bile razıyım*” diyerek son derece hüzünlü bir cevap verir. Azzâm, bunun üzerine hüngür hüngür ağlamağa başlar. Daha sonraki yıllarda adı geçen evinde defalarca bir araya gelmiş, içlerinde Hasan el-Bennâ da (1906-1949)²² olmak üzere Mısır’da pek çok değerli insanla görüşmüştür.

Kahire Üniversitesi’ndeki görevi kabul ettikten sonra Âkif, Hulvan’dan Kahire’ye görev icabı gidip gelmeye başlar. Bu arada eşinin hastalığı, ülkedeki pahalılık, onu son derece sıkıntıya sokmuştur. Hatta arkadaşı Eşref Edib’e yazmış olduğu mektuplarda yol parası bile bulmakta güçlük çektiğini dile getirmiştir. Ayrıca pek çok kişiden de borç istemiştir.²³ Mehmet Âkif, Kahire Üniversitesi’ndeki hocalığının yansira, Mısır Darülfünunundan mezun seyyahlardan Mehmet Tevfik Efendi’nin oğlu Mehmet Bey’e de ders vermiştir. Mehmet Âkif’ten özel olarak üç yıl bıkmadan Türk dili ve edebiyatı dersi almış olan Mehmet Tevfik, ayrıca Safahat’ı da ayrıntılı olarak kendisinden okumuştur.²⁴ Âkif ayrıca Prens Aziz’in çocuklarına da ders vermiştir. Bunun için Âkif, Kral Fuad’ın kız kardeşi Nimet Muhtar’ın (1881-1966) sarayına gitmiştir.²⁵

Üniversitede ders verdiği sıralarda hem hocalarla hem de öğrencilerle çok sıcak ilişkiler kurmuş, ancak iç dünyasının bir türlü huzura kavuşamaması, hep fırtınalı olması nedeniyle belki de ilmi şahsiyetinin çok azını gösterebilmiştir. Yahya el-Haşşâb, Âkif hakkında şunları söylüyor:²⁶ “*Hocam Âkif, vakur, kibar, sevecen bir kişiydi. O zamanlar, Arap dili ve Sami dilleri bölümünde 6 öğrenciydik. Ona özenle saygı gösterir ve onu pür dikkat dinlerdik. O zaman fakültedeki önemli hocalar, Mısırlı düşünür ve edebiyatçı Taha Hüseyin (1889-1973), Mısırlı düşünür ve yazar Ahmet Emin (1886-1954), Mısırlı İslâm tarihçisi ve araştırmacı Abdülhamîd el-Abbâdî (892-1956) de onu dikkatle dinler, ilmine değer verir ve onun üniversitede bulunmasını büyük bir şans olarak görürlerdi.*”

Mehmet Âkif’in Arap Dili Bölümü’nün son sınıflarında ders verdiği sıralarda, Arap ve Şark dillerinde yüksek lisans öğrencisi olan Yahya el-Haşşâb (1909-1989), fakülte dekanlığına müracaat ederek kendisinin Türk edebiyatı tarihi, lehçeleri ve birbirleriyle mukayesesi olmak üzere üç Türkçe derse ihtiyaç duyduğunu ve bu derslerin de fakültedeki Türk dili ve edebiyatı hocası

22 İhvân-ı Müslimîn teşkilatının kurucusu olup Mısırlı fikir ve mücadele adamıdır.

23 http://www.canerarabaci.com/makaleler_bir_hicran_yarasi_mehmet_akifin_misir_hayati (14.10.2106); İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Akif Külliyyatı*, C. XI, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 1992, s. 481, 497, 511.

24 http://www.canerarabaci.com/makaleler_bir_hicran_yarasi_mehmet_akifin_misir_hayati (14.10.2106).

25 Eşref Edib (Fergan), *Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 248.

26 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 9.

tarafından verilmesini arz etmiştir.²⁷ Arapça ve tarih bölümleri bu iş için 19/03/1933 tarihinde Mehmet Âkif'i teklif etmiş ve Fakülte Kurulu da 03/06/1933 tarihinde bu teklifi kabul etmiştir.

Bu resmî belge aynen şu şekilde yazılmıştır:²⁸

Mısır Üniversitesi

Kahire (Mısır)

Edebiyat Fakültesi Dekanlığına

Modern Tarih Bölümü'ndeki yüksek lisans öğrencileriyle ilgili talimatlar gereğince bu öğrencilerin Türkçe kaynakları anlayabilmeleri için Türkçeye yeterince vâkıf olmaları gerekmektedir. Mehmet Âkif Ersoy'un salı günü saat dörtten altıya kadar bu iki öğrencinin eğitimini için görevlendirilmesi hususunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

Prof. Dr. Şefik Gürbâl

Merhum Âkif'in sözleşmeyi imzaladığına dair metin de şu şekildedir:²⁹

Mısır Üniversitesi Genel Sekterliğine

Türk Dili Hocası Mehmet Âkif tarafından imzalanmış sözleşmenin bir nüshası ekte dir. Saygılarımla

Edebiyat Fakültesi Dekanı

Aslında verilmesi gereken derslerin ehemmiyeti büyüktü. Çünkü Âkif'ten istenen Memlûk, Osmanlı ayrıca Mehmet Ali Paşa döneminde Mısırda ilgili tarihi ve edebi metinlerin Türkçe kaynaklarda nasıl geçtiği ayrıca bu dönemlerle ilgili arşiv belgelerinin içeriğiydi.

1929 Eylül'ünden 1934 yılına kadar yukarıda belirtilen derslere girmiş, son derece önemli öğrenciler yetiştirmiş ve dostluklar edinmiş olan Âkif, burada Türk dili okutmanlığına aday gösterilerek Ekim 1934'te okutman olmuş, 1936 senesine kadar da bu görevinde kalmıştır.

Buradaki dersleri esnasında Âkif'in başlangıçta edebi şahsiyeti ve ilmi husustaki derinliği anlaşılammıştır. Ders vermeye başlamasından belli bir süre sonra edebi ve İslâmî derinliği, edebi meseleler ve şiir ile ilgili olarak yorumları hocaların dikkatini çekmiş, yakın ilişki içinde bulunduğu arkadaşları üzerinde derin bir iz bırakmıştır. Nitekim Mısırlı şair, eleştirmen ve edebiyatçı Abdülkadir el-Kıtt (1916-2002) “*Âkif Bey 1935 senesinde bize Türkçe öğretti ancak bir şair olarak kıymetini bundan sonra öğrenebildik*” ifadesini kullanmıştır.³⁰

Mehmet Âkif, özellikle Ezher Üniversitesi hocalarının da büyük bir saygısını kazanmıştır. Mesela Ömer Vecdî konu ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

*“Ezher'in önemli hocalarından eş-Şeyh Yusuf Nâs ed-Ducevî (1870-1948) Âkif'i övüyor ve yaptığı yorumlar hakkında haklı olduğunu söylüyordu.”*³¹

27 a.e., s. 9-10.

28 es-Sâvî, a.g.e., s. 35.

29 a.e., s. 86.

30 a.e., s. 10.

31 a.e., s. 11.

Abdurrahman Azze es-Sâvî, Âkif'in, Müslümanları bir araya topladığı, Batı'nın saldırıları karşısında Müslümanları yekvücut haline getirdiği için halifelüğün devam etmesi taraftarı olduğu, halifelüğün ilgasından sonra da Türkiye'nin sırtını Doğu'ya dönerek İslâm dünyası ile arasının açılmasıyla Âkif'in endişesinin gerçekleştiğini söylemiştir.³²

Âkif, 1925-1929 yılları arasında Mısır Üniversitesi'nde herhangi ilmi bir faaliyet yapmamıştır. Bunu eleştirenler de olabilir. Bunun arkasında bize göre pek çok sebep yatmaktadır. Herhalde bunların en önemlisi çektiği ağır maddi sıkıntı, eşinin psikolojik rahatsızlığı ve anavatanla ilgili duyduğu derin kaygılardır. Ayrıca Âkif'in de içinde bulunduğu ruh hali onun gerektiği gibi yazmasına izin vermemiştir.³³

Yukarıda adı geçen Abdülvehhâb Azzâm, ayrıca kendisini pek çok Mısırlı edebiyatçı ile tanıştırmıştır. Mısır gazetelerinde Âkif hakkında ilk defa yazı yazan ve onu Türk edebiyatının büyük bir şahsiyeti olarak tanıtan Abdülvehhâb Âzzâm'dır.³⁴ Azzâm 1933 senesinde yazmış olduğu bir makalesinde onu özetle şöyle tanıtır:³⁵ “*Bugün arkadaşım, dostum Âkif'in Türk şairler arasındaki konumunu ve İslâmci şair unvanını nasıl kazandığını anlatmak istiyorum. Belki daha sonra Âkif'in verirse hakkında yazmaya devam ederim.*” Ancak muhtemelen Âkif izin vermediği için daha sonra Âkif hakkında hiçbir şey yazmamıştır. Abdülvehhâb Azzâm, Âkif'in bazı şiirlerini Arapçaya çevirmiş ve Âkif öldükten sonra *er-Risâle* dergisinde kendisiyle ilgili “*İslâm Şairi Mehmed Âkif*” adıyla dört makale yazmıştır. Ayrıca Azzâm³⁶, “*Birbirimizi ziyaret eder, geçmiş ve bugünle ilgili bazen ciddi bazen de nükteli bir şekilde sohbet eder; doğal olarak edebiyattan ve tarihten bahseder; Müslümanların acınası durumuna değinir. Meclis, eğer hoşuna gittiyse, koyu sohbet eder, onu dinleyen istifade eder, zevkle onu dinlerdi.*” der. Mehmed Âkif Ersoy Hulvân'da iken Abdülvehhâb Azzâm'ın onunla yakın komşu olarak başlayan ilişkileri daha sonra samimi bir dostluğa dönüşmüştür. Nitekim o, bu durumu, “*Mehmed Âkif'in Hulvân'da merhum prens Abbas Halim Paşa'nın yanında ve evime yakın bir yerde ikameti benim için büyük bir bahtiyarluktur*” şeklinde dile getirmiştir.³⁷

Abdülvehhâb Azzâm'ın amcası diplomat ve politikacı ayrıca 1945'ten 1950'ye kadar Arap Birliği'nin genel sekreterliğini yapmış olan Abdurrahman Azzâm da (1894-1976)³⁸ Âkif'in

32 Aynı yer.

33 Latin Amerika edebiyatı denince aklımıza *Kızgın Ova* isimli kitabı dilimize çevrilen Pedro Paramo gelmektedir. Adı geçen kitap “Mutlaka Okunması Gereken 100 Kitap” listesinde kendine yer bulmuştur. Ama yazar çok erken bir dönemde yazmayı bırakmıştır. Kendisine sorulan “*Yazmayı niye bıraktınız?*” sorularına ise hep aynı cevabı vermiştir: “*Çünkü bana bu öyküleri anlatan Celerino Amcam öldü.*” Anlaşılacağı gibi Âkif'in de içinde bulunduğu ruh hali onun gerektiği gibi yazmasına izin vermemiştir. Bk. <https://listelist.com/bartleby-sendromu-yazarlar/> (31/07/2019).

34 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 13. Ayrıca Azzâm'ın Mehmed Âkif'le ilgili düşündükleri için bk. Tahsin Deliçay, “*Mısırlı Edip Abdülvehhâb Azzâm'ın Kaleminden Mehmet Âkif*,” *Journal of Faculty Theology of Bozok University*, (2012/1), pp. 111-123.

35 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 13.

36 *a.e.*, s. 14.

37 Günel, *a.g.m.*, s. 353.

38 *a.e.*, s. 351-352.

değerli dostlarından birisidir. Trablusgarp Savaşı'nda Türklerle birlikte İtalyanlara karşı gönüllü olarak savaşmış bir şahsiyettir. Abdurrahman Azzâm, 1930'lu yıllarda İran, Irak ve Afganistan elçiliği yapmıştır. Ona Muhammed İkbâl'i tanıtan Âkif'tir. Mehmet Âkif'in İkbâl'e olan yakınlığı bilinmektedir. Hatta Azzâm'la birlikte İkbâl'in *Peyâm-ı Meşrik, Esrâr-ı Hodî, Rumûz-i Bihodî* adlı eserlerini mütalaa etmişlerdir.³⁹ Bu arada Ezher Şeyhi el-Merâğî⁴⁰ ile de bir dostluğu peyda olmuştur. Âkif'in Mısır'da görüştüğü kişiler arasında Mustafa Sabri Efendi ve onun oğlu İbrahim Sabri de yer almaktadır.

Mustafa Sabri ve oğlu İbrahim ile defalarca Türkiye'de meydana gelen gelişmeleri tartışmışlardır. Zaman zaman da kendisine neden gelişmelerle ilgili bir şey yazmadığı sorulmuştur. Âkif'in cevabı gerçekten hem bedenen hem zihnen yorulmuş bir insanın ne hale geldiğinin açık bir ifadesidir.

*“İbrahim Bey, ben yalan söylemem, Allah'ım şahittir, yemin de etmem. Yeminim olsun ki, mecalim kalmadı; kendimi toparlayamıyorum. Bu yapılanlar bana çok ağır geldi. Perişanlığımın derecesini size şöyle anlatayim: Secde-i sehivsiz namaz kılamaz oldum. Yahu namazda dalıp gidiyorum. Zihnim öyle perişan!”*⁴¹

Mehmet Âkif, burada Safahat'ın son kısmı *Gölgeler*'i bastırmak için çok uğraş vermiştir. Hatta eseri bastırıldığı Şebâb Matbaası için “*Şebâb Matbaası beni ihtiyarlattı*” ifadesini kullanmıştır.⁴²

Mehmet Âkif'in Mısır'da son derece önemli dostları olmuştur. Bunların en önemlisi yukarıda da belirtildiği gibi Abbas Halim Paşa'dır. Yozgatlı İhsan Efendi ise Âkif'in Mısır'a gitmesi sırasında orada öğrencidir. Âkif, İhsan Efendi'ye son derece değer vermiştir.⁴³ 1925 yılında Mısır'a gelirken aynı vapurda da seyahat etmişlerdir. İhsan Efendi Mısır'daki eğitimini tamamlayınca Kahire'deki Sultan Mahmut Medresesi'nde müderrislik görevi almıştır. Burası sadece Türk talebelerine mahsustu ve Âkif'in en çok uğradığı yerlerden birisiydi. Mehmet Âkif, medreseye geldiğinde İhsan Efendi'nin ifadelerine göre öğrenciler adeta bayram havasına girip İstiklal şairine ne ikram edeceklerini düşünürlermiş.

Mehmet Âkif haftada iki gün Kahire'ye iner, Darülfünun'daki dersini verir, dersten çıkar çıkmaz da trene biner Hulvan'a dönerdi. Zaman zaman da Halim Paşa'nın dairesine uğrar, İmâdettin Bey'i ziyaret eder; ara sıra Ezher'e uğrar orada çok sevdiği Yozgatlı İhsan Efendi'nin odasında biraz oturur, Türk talebelerle birlikte çay içer, sohbet eder, daha sonra da yine münzevi bir hayat yaşadığı Hulvan'a koşardı. Kış mevsiminde de Abbas Halim Paşa Hulvan'a avdet

39 http://www.canerarabaci.com/makaleler_bir_hicran_yarasi_mehmet_akifin_misir_hayati (14.10.2106).

40 Muhammed Mustafa el-Merâğî (1881-1945), 1928-1930 ve 1935-1945 yılları arasında el-Ezher'in şeyhlik görevinde bulunmuştur.

41 Ertuğrul Düzdağ, *Üstad Ali Ulvi Kurucu, Hatıralar 1-2*, İzmir, MED Kitap, 2007, 2, s.112-114.

42 Balıkesirli Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme (Mehmet Âkif)*, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1966, s. 200 v.d.

43 Ayrıntılı bilgi için bk. M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı Ve Kur'ân Meâli*, s. 59-69.

edince onunla derin sohbeta dalar, Kahire’de ikamet etmekte olan Prens Halim Bey’i ziyaret ederdi.⁴⁴

3. Âkif ‘Allah’ın Huzuruna Nasıl Çıkarım!’ Diyor

Mehmet Âkif’in Kur’an meali hikâyesi şöyledir:⁴⁵ İkinci Dönem Millet Meclisi’nde Kur’an-ı Kerim’in meal ve tefsirlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı adına yapılması için karar alınmıştı. Meal için herkesin tercihi Mehmet Âkif, tefsirde ise Elmalılı Hamdi Efendi’ydi.⁴⁶ İnce ve hassas ruhlu olan Âkif, bu işi aslında kabul etmek istemiyordu; ancak arkadaşlarının özellikle İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü hocalarından Ahmed Naîm Bey’in ısrarı sonunda evet demek zorunda kalmıştı.⁴⁷ Mısır’dayken 1926’dan 1929’a kadar hummalı bir çalışma sonucu meali bitirmiş, memlekete dönene kadar zaman zaman mealini gözden geçirmiştir.

Kur’ân mealiyle ilgili olarak Azze Abdurrahman es-Sâvî, Âkif’in özellikle 1929-1936 yılları arasında 6 yıl kadar mealle uğraştığını söylemektedir. Bu meal meselesini bir de Azzâm’dan okuyalım:⁴⁸

“Başlangıçta Kur’an’ın meal işini kabul etmemesi, Kur’ân’a olan saygısından ve ne kadar bilgiye sahip olursa olsun insanın Kur’ân’ın mealini istenilen şekilde veremeyeceğine inanmasından kaynaklanıyordu. Ne zaman kendisine meal durumu sorulsa yapamadım, yaptığım meal beni memnun etmedi başkalarını nasıl memnun etsin derdi.”

Diğer taraftan Eşref Edîp, 1932’de Mısır’a gittiğinde *“Âkif’in hazırladığı meali baştan sona okudum. Âkif, meali eliyle tekrar yazıyordu. Görüldüğü kadarıyla farklı yerlerde eklemeler ve düzeltmeler vardı. Daha birkaç cüzünü okumadan mealin azametini görmüştüm...”* der.⁴⁹ Eşref Edîb’in ifadesine göre Âkif, meailini 1932 senesinde bitirmişti. Âkif’in 1929’da başladığı meal, 1932-1936 yılları arasında kontrolden geçmişti.

1930 yılından itibaren Türkiye’de başlatılan dinde reform çalışmaları çerçevesi içinde ezanın Türkçeleştirilmesinin yanı sıra namazlarda da surelerin Türkçe okutulacağı haberleri üzerine Âkif, mealinin Türkiye’ye gönderilmesinden vazgeçmiştir.⁵⁰ Bu arada daha önce yapmış olduğu anlaşmayı iptal etmiş ve peşinat olarak almış olduğu parayı da iade etmiştir.

Mehmet Âkif, mealle bağlantılı olarak şunları söylemektedir:⁵¹ *“Allah’ım sana karşı nasıl günahkâr olurum? Ben dinime hizmet amaçlı bu hassas işi üzerime aldım. Eğer benim mealim Kur’ân’ın yerine geçerse Müslümanlar kıyamete kadar bana lanet ederler.”*

44 Düzdağ, *İstiklal Şairi Mehmet Akif Ersoy*, s. 34.

45 *a.e.*, s. 24-25.

46 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942), Türkçe Kur’an tefsirlerinden birini telif etmiş din adamı, tercüman ve hattattır.

47 . M. Orhan Okay-Ertuğrul Düzdağ, *“Mehmed Âkif Ersoy”*, **DİA**, C. XXVIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 434.

48 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 16.

49 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 16-17.

50 *Aynı yer.*

51 *a.e.*, s. 18.

1936 senesinde hastalığı sebebiyle İstanbul'a dönmeden önce meali Yozgatlı İhsan Efendi'ye emanet etmiş ve ona “*eğer dönebilirsem meali senden alırım, ama dönemezsem meali yakarsın*” diye vasiyette bulunmuştur. Büyük şairin vefatından sonra defalarca kendisine meal sorulmuş kendisi her seferinde “*yaktım*” diye cevap vermiştir. Doğrusu İhsan Efendi meali muhafaza etmiş, Âkif'in yazdıklarını temize çekerek iki nüsha olarak ciltlemiştir.

1961 senesinde Kahire'de hayata gözlerini yuman Yozgatlı İhsan Efendi, oğluna Âkif'in kendisine emanet ettiği mealin orijinalinin yakılmasını vasiyet etmiş, sonunda kendisinin temize çekip iki cilt halinde ciltlettiği o kıymetli eser, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim tarafından bazı Türk öğrencilerin şahadeti ile yakılmıştır.⁵²

Bu arada olayların tanığı İsmail Hakkı Şengüler (v.2014), “*bu işi aceleyle getiriyoruz, kendimize biraz düşünme hakkı tanısak*” dese de bu toplantıda daha fazla ağırlığı olan İsmail Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Bey, iki metni de getirtmiş ve yaktırmıştır.⁵³

Diğer taraftan, Yozgatlı İhsan Efendi'nin oğlu Ekmeleddin İhsanoğlu bir televizyon programında⁵⁴ Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'an-ı Kerim mealinin vasiyeti üzerine yakıldığını anlatmış, ancak ayrıntılı açıklama yapmamış⁵⁵, sadece İsmail Hakkı Şengüler'in anlattıklarına dikkat çekmiştir. İhsanoğlu, ezanın Türkçe okunduğu dönemde Âkif tarafından Türkçe meali yazılan Kur'an-ı Kerim'in referans alınmasının önüne geçmek için böyle bir vasiyette bulunduğunu söyledi. İsmail Hakkı Şengüler'in bu konudaki ifadeleri ise şöyledir: “*Defterler hemen yakılacaktı. Karar kesindi. Mısır evlerinde ne soba ne de ocak var. Böyle bir evrak da sokakta yakılamazdı. Aklıma benim ev geldi. Abbasiye semtinde Şari'ül-Ceyş'te 12 numaralı köşkün müştemilatıydı. Defterleri tomar halinde tekrar bağladık. Beş kişi taksiye binip Abbasiye'ye gittik. Balkona çıkardığımız büyük alüminyum çamaşır leğeninin içinde defterleri birer birer parçalayarak yaktık (...) O ciltli ikinci nüsha dâhil, elde en küçük bir parça kâğıt kalmamacasına hepsini yakıp kül ettik.*”⁵⁶

Ancak Âkif'in “*Ben ölürsem yakın*” dediği Kur'ân meali 51 yıl sonra yayınlanıyor.⁵⁷ İlahiyatçı Prof. Dr. Recep Şentürk, Âkif'in meali emanet ettiği Yozgatlı İhsan Efendi'nin

52 Düzdağ, **İstiklal Şairi Mehmet Akif Ersoy**, s 26.

53 <http://www.dunyabizim.com/kitap/23548/mehmed-akif-misira-neden-gitmişti-> (14.10.2016).

54 Bu program 2010 yılında, Habertürk TV'de yayınlanan “Tarihin Arka Odası” programında Murat Bardakçı ve “Teke Tek Özel”e katılan Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu ile gerçekleştirilmiştir. (09.09.2012 - 13:45).

55 Asiye Çelenlioğlu, **Mehmet Akif'in Kur'ân Yorumu** (Basılmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul: 1998, s. 57-59.

56 <http://www.habername.com/haber-mehmet-akif-k.kerim-meal-ismail-hakki-senguler-misir--80235.htm> (21/10/2016).

57 Mahya Yayıncılığın özenli ve titiz çalışmasıyla yayınlanan meali; Prof. Dr. Recep Şentürk ile Yrd. Doç. Dr. Asım Cüneyt Köksal yayına hazırladı, Düccane Cündioğlu tetkik etti, tashih ve son okumasını da M. Ertuğrul Düzdağ gerçekleştirdi. Bk. <https://www.ensonhaber.com/mehmet-akifin-kuran-meali-51-yil-sonra-ortay-cikti-2012-09-05.html> (18.10.2019).

öğrencisi Mustafa Runyun'un oğlu Yahya'dan aldığı meali 25 yıldır sakladığını, ancak uygun şartların oluştuğuna kanaat getirince yayınlamaya karar verdiğini söyler.⁵⁸

4. Âkif'in Ruh Hali

Âkif, Mısır'da son derece ağır sıkıntılar içinde yaşamış, özellikle hanımının sinir hastalığına ve ağır bir nefes darlığına yakalanması onu çok üzmüş, parasal sıkıntı kendisine hep eşlik etmiş, bu arada uzun bir süre de yalnızlık çekmiştir. Diğer taraftan çocukları işsiz dolaşmıştır. Mısır'da çektiği pek çok sıkıntı içinde İslam dünyasının içinde bulunduğu perişanlık da kendisini üzüntülere gark etmiştir. Vatan hasreti ile hep yanmış tutuşmuştur.

1932 senesinde yazmış olduğu bir mektubunda “*gönlüm harap, zihnim perişan, elim işe varmıyor. Son senelerde haylice okudum. Lakin okuduklarımdan bir istifade ettim mi bilemem; hiçbir inşirah hissetmiyorum. Bütün ruhum, bütün maneviyatım harap, hele üç-beş gündür beynim her ü merc içinde*” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁹

5. Bilinmeyen Bir Olay

Âkif'in rahatsızlığına geçmeden önce İttihat ve Terakî'nin ağır baskı ve işkenceleri sonucu Mısır'a gelmek zorunda kalan, edebiyat dünyasında pek tanınmayan daha önce Müzeyyen Buttânî (2006) ve tarafımızdan tanıtılan İhsan Adli Serter'le Mısır'da aralarında neden bir ilişkinin kurulmadığı ya da kurulmadığı konusu henüz açıklığa kavuşmuş değildir.

Mehmet Âkif ve İhsan Adli Serter, aynı yıllarda buldukları Mısır'da acaba gerçekten birbirlerini görmemişler midir yoksa birbirlerinden haberdar olup fikir ayrılığı yüzünden mi bir araya gelmemişlerdir? Mehmet Âkif Hulvan'da, İhsan Adli ise Kahire'de ikamet etmiştir. Ancak o zamanlar Türkiye'den ya kaçan ya da sürgüne gönderilenlerin ikamet yeri olan Mısır'da bu insanların birbirlerinden haberdar olmamaları mümkün değilmiş gibi görünmektedir.

Merhum Âkif, birçok sorunun yanı sıra ağır maddi sıkıntılar da çekmiştir. Buna mukabil İhsan Adli Serter'in durumu da farklı değildir. Hep kazandığı paranın yetmediğinden şikâyet etmiştir. İhsan Adli Serter, Kahire'de okumakta olan bazı Türk öğrencilerle bir araya geldiğini de söylemektedir.

İhsan Adli Serter Türkiye'de yapılan devrimi desteklese de özellikle harf inkılabını bazı yönlerden eleştirmektedir. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'e olan hayranlığı şiirlerinden de anlaşıldığı kadarıyla devam etmektedir. Oysa Âkif, burada da belirtildiği gibi bizzat

58 Mahya Yayıncılık tarafından yayınlanan Kur'an Meali, uzun yıllar Mısır'da yaşayan ve orada tahsil gören merhum Mustafa Runyun tarafından korunan, latin harflerine aktarılarak daktilo edilmiş bir metinden aktarılmıştır. Kur'an'ın 9. sûresi olan Berâe Suresi'nin sonuna kadar olan kısmını içine alan tercüme, Kur'an'ın yaklaşık üçte birlik kısmına tekabül etmektedir. Mehmed Akif'in güzel ve akıcı Türkçesiyle dilimize kazandırılan tercüme, tadına doyum olmaz bir okuma zevki sunması yanında, dönemin dil özelliklerini yansıtmaya bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. <https://www.ensonhaber.com/mehmet-akifin-kuran-meali-51-yil-sonra-ortaya-cikti-2012-09-05.html> (18.10.2019).

59 http://www.canerarabaci.com/makaleler_bir_hicran_yarasi_mehmet_akifin_misir_hayati (14.10.2016); Eşref Edib (Fergan) **Mehmet Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları**, C. I, s. 219.

Cumhuriyet döneminde vatan şairi olmasına rağmen sanki vatan hainiymiş gibi takibata uğradığını söylemektedir. Mısır'a gidişinin nedenleri arasında bunu da göstermektedir. Netice itibariyle uzun yıllar birbirine yakın şehirlerde yaşayan hatta zaman zaman aynı şehri paylaşan iki şairin neden bir araya gelemedikleri sorusuna şimdilik tatmin edici bir cevap bulamıyoruz.

6. Âkif'in Rahatsızlığı ve İstanbul'a Dönüş

1935 senesinde Mehmet Âkif rahatsızlanmıştır. Mısır Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'ne yazmış olduğu dilekçesinde istihkakının Mısır el-Ehli Bankası'na aktarılmasını istemiştir.⁶⁰

Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na

23 Mayıs 1936 - Hulvan

Sayın Dekanım, istihkakımın Kahire Mısır el-Ehli Bankası'na yatırılması konusunu arz ederim. En derin saygılarımla

Türk Dili Hocası

(24/05/1936)-Mehmet Âkif

Duyguları tarif etmek zordur. Âkif, yaşamının belli bir döneminden sonra duygu fırtınaları yaşamıştır. Özellikle Mısır'da yaşamış olduğu pek çok sorunun yanı sıra hasret duygusunun da ağır sancılarını çekmiştir. Hasret duygusu bir yokluğun farkındalığı demektir. Bu duygu insanı zaman zaman yaşamdan dahi soğutur. Bu ve benzeri duygular Âkif'in peşini hiç bırakmamıştır. Âkif'in yakın dostu Azzâm “Âkif çok değişmişti. Onu tanıyamamış, ona acımıştık. O güçlü beden bir deri bir kemik haline gelmişti. Onun iyileşmesini ve tekrar onu eskiden olduğu gibi görmek istiyorduk. Sonra İstanbul'a döndüğünü ve durumunun eskiye dönmesinin zor olduğunu öğrenmiştim.” demektedir.⁶¹

Aslında siroz ve kanser hastası olduğunu bilmeyen Âkif, hastalığının hava değişimi ile geçeceğini düşünerek Cebel-i Lübnan'a gitmiş (Temmuz 1935) ve burada Âliye'nin civarında anında bulunan Sûku'l-Ğarb köyünde bir otelde üç ay kalmıştır. 25 Temmuz 1935 tarihinde Cünye'de bulunan Filozof Rıza Tevfik'i (1869-1949) ziyaret etmiş ve buradan Cemil Bereket'in davetine icabeten sıtma rahatsızlığı dolayısıyla Antakya'ya geçmiştir. Antalya'dan tekrar Mısır'a dönmüş, ancak hastalık onu bitkin düşürmüştü, adeta bir deri bir kemik kalmıştır.

Haziran 1936 senesinde hastalığının iyice şiddetlenmesi üzerine memleketine dönmeye karar vermiş ve 1936 yılı 17 Haziran'ında vapurla İstanbul'a gelmiştir.⁶²

İstanbul'a dönüşünden sonra Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki görevine devam edip edemeyeceğine dair kendisine bir telgraf çekilmiş, ancak 29/11/1936 tarihine kadar olumlu ya da olumsuz bir cevap alınamaması üzerine görevine son verilmiştir.

60 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 95.

61 es-Sâvî, *a.g.e.*, s. 18-19.

62 Kuntay, *a.g.e.*, s. 175-178; Mehmet Akif'in son günleri için bk. M. Ertuğrul Düzdağ, **Mehmed Âkif Mısır Hayatı Ve Kur'ân Meâli**, s. 124-131.

Mehmet Âkif, daha önce de ifade edildiği gibi Mısır'a gidip İstanbul'a döndüğü yaz aylarında (1925) nasıl polis takibine alındıysa hasta olarak döndüğü İstanbul'da (1936) yine takip altına alındığında hiç şüphe yoktur. Çünkü Âkif, Türkiye'ye döndükten bir ay sonra Emniyet İşleri Umum Müdürü Şükrü Sönmezsüer tarafından Mısır İskenderiye Başkonsolosluğu'na bir yazı gönderilmiş ve bu yazıda Ş. Sönmezsüer, “*Şair Âkif'e ne zaman ve hangi konsolosluk vize vermiştir? Bunun için Türkiye'den hangi makama tebligat yapılmıştır?*” gibi kendi istiklal şairi hakkında ilginç sorular sormuştur.⁶³

Âkif, bir süre İstanbul'da Abbas Halim Paşa'nın kızı Emine Hanım'ın Maçka'da bulunan evinde kalmış, ayrıca Prenses Emine Halim'in misafiri olarak Şişli Sağlık Evi'nde de 20 gün yatmıştır. Ancak kendi hastalığından haberi olmayan Âkif “*Şöyle bir ağaç altında beş on gün sessiz uzansam –ah, bu sızı! –elbet başka olacak...biliyorum canım!*” diyordu. Bir ara yine Halim Paşa ailesine ait ve Beyoğlu'nda mevcut Mısır Apartmanı'ndaki bir daireye yerleştirilmiş daha sonra Said Halim Paşa'nın oğlu Halim Bey'in Alemdağ'daki Baltacı Çiftliği'nde kalmıştır. Âkif zaman zaman kısa aralıklarla Mısır Apartmanı'na gelmiş ve tekrar Baltacı çiftliğine dönmüştür. Bu gidiş gelişler tam üç ay sürmüştür. Mısır'dan çok yakın arkadaşları el-Hasşâb ve Azzâm, Âkif'i İstanbul'da hasta iken kaldığı dairede ziyaret etmiştir. Yahya el-Hasşâb bu konuda şunu söylüyor:⁶⁴ “*Âkif benim kendisini ziyarete geldiğimi öğrenince içeri girmeme izin verdi. İçeri girdiğimde yatağında uzanmış haldeydi. Durumu hastalığının şiddetini gösteriyordu.*”

Diğer taraftan Hasan Basri Çantay, Abdülhak Hâmid'in Âkif'i ziyaretiyle ilgili Ali Galip'ten 27 Haziran 1936 yılında almış olduğu bir mektubu nakletmektedir:⁶⁵

“...dün büyük şair Abdülhak Hâmid, Âkif'in ziyaretine geldi. Hastanenin kapısından içeri girdi. Âkif'in yattığı kata çıkmak üzere merdivenleri tırmanmaya başladı. Yüzünden zehirli bir teessür okunuyordu. Birinci kata çıktı, dizlerinin dermanı kesildi, bitap oturup kaldı. Âkif'e şöyle bir haber saldı:

-Ayaklarım merdivenleri çıkamıyor. Hürmetlerimi, tahassürlerimi söyleyiniz. Şifayab olmasına çok dua ediyorum.

Mehmed Âkif bilmukabele şu sözleri söyledi:

-Teşekkür ederim. İnşallah ben kalkar, gelir de kendilerinin hem ellerini, hem ayaklarını öperim.

Hâmid hıçkırıklarla ağladı ve ağlayarak döndü.”

7. Son Yolculuk

Âkif, 1936 senesi, 27 Aralık Pazar günü 19.45'te Mısır Apartmanı'nda vefat etmiştir. Beyazid Camii'nde yapılan cenaze merasimine resmî olarak kimse katılmamıştır.

63 Düzdağ, *İstiklal Şairi Mehmet Akif Ersoy*, s 19; yazışmalar için bk. a. mlf., a.e., s. 20-22.

64 es-Sâvî, a.g.e., s. 19.

65 Çantay, a.g.e., s. 288.

İstiklal Marşı şairinin cenazesine resmî makamlarca ilgi gösterilmemiş ancak birkaç sene görev yaptığı Kahire Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dekanı Taha Hüseyin, fakülte adına İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na bir baş sağlığı mesajı göndermiştir. Bu mesaj aynen şu şekildedir:⁶⁶

Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na

Dostumuz büyük İslâm şairi, kardeş ülke Türkiye'nin şairi Mehmet Âkif'in ölümü münasebetiyle Mısır Üniversitesi öğretim üye ve öğrencileri olarak acınızı paylaşıyoruz.

*Taha Hüseyin
Edebiyat Fakültesi Dekanı*

Bu başsağlığı mesajına İstanbul Üniversitesi Dekanlığı en azından nezaket göstererek cevap vermiştir:⁶⁷

Mısır Üniversitesi'ne

01/16/1936

Beyazıt

Şairimiz Mehmet Âkif'in ölümü münasebetiyle göndermiş olduğunuz başsağlığı dilekeleriniz için teşekkür ederiz.

*Dekan
(Akbal)*

Azzâm, Âkif'in ölümü ile ilgili şunları söylüyor:⁶⁸ “Âkif'in cenaze töreninde pek çok arkadaşı ve üniversiteden kalabalık bir öğrenci grubu vardı. Namazdan sonra cenaze arabaya konulmak istenince öğrenciler cenazeyi elleri üzerinde taşımak istediler. Yüzlerce genç Beyazıt'tan Edirnekapı'ya kadar Âkif'in na'sını omuzlarında taşıdılar. Beyazıt'tan Edirnekapı'ya kadar da yüzlerce genç konvoyu katıldı. Cenaze mezara konulunca öğrenciler hep bir ağızdan İstiklal Marşı'nı söylediler. Sonra da herkes gözyaşlarına boğularak oradan ayrıldı.”

Âkif'i kardeşi gibi seven Azzâm “Allah rahmet etsin ey pîrî pâk müttakî, ey maharetli şair Allah'ın zimmetinde ol, ey İslâm şairi, Allah senden razı olur inşallah” diyerek onu uğurlamıştır.⁶⁹

A. Cerrahoğlu'nun “Divan şairlerini aradığımız zaman, duvarlarından şarap sızan bir meyhaneye yahut da gümüş kurnalı bir hamama gireriz. Âkif'i aradığımız zaman gideceğimiz yer Fatih Camii'dir”⁷⁰ dediği insan nihayet İstanbul'da Edirnekapı Mezarlığı'nda bulunan çok sevdiği Babanzade Ahmed Naim Efendi'nin yanına resmî merasim yapılmadan defnedilmiştir.

66 es-Sâvî, a.g.e., s. 103.

67 a.e., s. 19.

68 a.e., s. 20.

69 Aynı yer.

70 A. Cerrahoğlu, **Bir İslam Reformatörü Mehmet Akif**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1964, s. 1; Son derece sade bir hayat yaşamış olan Akif'in şu sözleri dikkate şayandır: *Benim için yegâne arzı olunabilecek bir şey varsa o da şehrin dağdağasından azade bir mahalde, mesela Boğaziçi'nin bir tepesinde yahut Çamlıca'nun bir kenar tarafında şöyle dergâh gibi bir yerim olmak...Evlâd ve iyâlin maişet derdi olmasın. Orada tabiat ile baş başa kalayım. Düşündüklerimi yazayım. İnsanlardan uzak, insanların hırslarından, rüyalarından uzak. Yalnız beni sevenlerle benim sevdiğilerim beni ziyarete gelsin. Hoş sohbetler edelim.”* Bk. Cerrahoğlu, a.e., s. 98.

Sonuç

Makalede şairimizin ağırlıklı olarak Mısır'daki hayatını ele alınmış ve kullanılan kaynaklar arasında şu ana kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla kullanılmamış bir çalışma yer almıştır. Bu çalışma da göz önüne alınarak Âkif'in Mısır'a gidiş serüveni, orada çektiği sıkıntılar, Kahire Üniversitesi'ne intisap etmesinin hikâyesi, Mısırlı dostlarının Âkif hakkında söyledikleri ve Âkif'in İstanbul'a hazin dönüşü farklı bir üslupla kaleme alınmıştır.

İstiklal şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un ölümünde sonra (1936) hakkında pek çok eser ve makale kaleme alınmıştır. Bunların bazıları birbirine benzer olmakla birlikte bazıları da oldukça orijinal çalışmalardır. “*Mehmed Âkif ve Çanakkale*” “*Seyyâh-ı Beyaban Mehmed Âkif*” “*Yahya Kemal Ve Mehmed Âkif'te Tasavvuf*” “*Bir Mustarip Mehmed Âkif Ersoy*” “*Camideki Şair*” bunlardan birkaçıdır. Hakkında her yazılan kitap ya da makale Akif'in bir ya da birkaç yönünü ele almıştır. Bir yandan “*İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!*” *deme, yılma/ Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.*”, ya da “*Ye's öyle bataktır ki; düşersen boğulursun/ Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!*” diyen Akif bir taraftan da “*İslâm'ı elinden tutacak, kaldıracak yok... /Nâ-hak yere feryâd ediyor: Âcize hak yok!*” diye de haykırmaktadır. Acaba tüm bunlardan sonra Akif hakkında yazılanlar için “yeterli” diyebilir miyiz? Ya da tüm bunlar Akif'i anlatmaya yeterli olmuş mudur? Bize göre “hayır” cevabı daha ağır basmaktadır. Çünkü Akif'in özellikle Mısır'da ikamet ettiği yıllar içinde sahip olduğu ruh hali çok önem arz etmektedir. Kanaatimiz şudur ki; bu konuda daha fazla çalışma ve araştırma yapılırsa belki de İstiklal şairimiz hakkında bilinmeyen bazı noktalar ortaya konulmuş olacaktır.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Kaynakça/References

- Cerrahoğlu, A., **Bir İslam Reformatörü Mehmet Akif**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1964.
- Çantay, Balıkesirli Hasan Basri, **Âkifnâme (Mehmet Âkif)**, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1966.
- Çelenlioğlu, Asiye, **Mehmet Akif'in Kur'ân Yorumu** (Basılmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul: 1998.
- Deliçay, Tahsin, “*Mısırlı Edip Abdulvehhâb Azzâm'ın Kaleminden Mehmet Âkif*”, **Journal of Faculty Tehology of Bozok University**, (2012/1).
- Düzdağ, Ertuğrul, **Üstad Ali Ulvi Kurucu, Hatıralar 1-2**, İzmir, MED Kitap, 2007.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, **İstiklal Şairi Mehmet Akif Ersoy**, İstanbul, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, Ekim 2014.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, **Mehmed Akif Hakkında Araştırmalar (I-III)**, C.II, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2000.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, **Mehmed Âkif Mısır Hayatı Ve Kur'ân Meâli**, İstanbul, Şule Yayınları, 2016.
- Fergan, Eşref Edib, **Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları**, C.I, Beyan Yayınları, 2010.
- Günel, Fuat, “*Abdülvehhâb Azzâm*”, **DİA**, C. IV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Kuntay, Mithat Cemal, **Mehmet Âkif**, İstanbul, L&M Yayınları, 5.bs., Kasım 2007.

Okay, M. Orhan-Düzdağ, Ertuğrul, “*Mehmed Âkif Ersoy*”, **DİA**, C. XXVIII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

es-Sâvî, Azze Abdurrahman;, eş-Şâirü't-Türkî **Mehmed Âkif ve Divânuhu Gölgeleler (ez-Zilâl)**, Kahire 1988.

Şengüler, İsmail Hakkı, **Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Akif Külliyyatı**, C.X, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 1992.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.islamveihsan.com/İslam-davasinin-neferi-mehmed-akif-ersoy.html>.

<http://www.tyb.org.tr/misir-ve-m-akif-ersoy-ve-abbas-halim-pasa-18453yy.htm> (10.10.2019).

http://www.canerarabaci.com/makaleler_bir_hicran_yarasi_mehmet_akifin_misir_hayati (14.10.2016)

<https://listelist.com/bartleby-sendromu-yazarlar> (31/07/2019).

<http://www.dunyabizim.com/kitap/23548/mehmed-akif-misira-neden-gitmişti-> (14.10.2016).

<http://www.habername.com/haber-mehmet-akif-k.kerim-meal-ismail-hakki-senguler-misir--80235.htm> (21/10/2016).

<https://www.ensonhaber.com/mehmet-akifin-kuran-meali-51-yil-sonra-ortaya-cikti-2012-09-05.html> (18.10.2019).